

УДК 316.654

Регіональні соціально-економічні аспекти соціального діалогу як основа задоволення цінностей

І.В. ДОВГАЛЬ

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

E-mail: i_dovgal@mail.ru

Авторське резюме

У роботі здійснено теоретичний аналіз регіональних соціально-економічних аспектів соціального діалогу як основи задоволення цінностей. В статті запропоновано шляхи оптимізації соціального діалогу через використання регіональних соціально-економічних особливостей.

Регіони, тобто географічно, історично, соціально, іноді етнографічно – різні, вони є результатом об'єктивних довготривалих і складних процесів. Їхнє формування чи, навпаки, нівеляція залежить від того, наскільки певна країна різноманітна своїми природно-рельєфними умовами, політичними традиціями, етнографічними особливостями.

Одна з головних характеристик усіх цих регіонів полягає в тому, що вони мають свою історію, специфічний ціннісний набір, який притаманний жителям саме цих регіонів та іноді мова або діалект характерний для окремих регіонів країни може суттєво відрізнитися від державної мови. Тому кожна з великих територією держав пережила свій період боротьби з відмінностями регіонів в ім'я національної єдності.

Не обминули ці проблеми і Україну. Україна складається з 12 основних регіонів: Закарпаття, Галичина, Буковина, Волинь, Полісся, Поділля, Середнє Подніпров'я, Степ, Слобожанщина, Донеччина, Причорномор'я і Крим. Кожен із них має свої географічні особливості, історичні й культурні, соціальні й ментальні відмінності.

Відчуваючи себе учасником буферних процесів європейських та світових периферійних геополітичних ігор, українцям важко вірити в побудову громадянського суспільства в Україні, але саме боротьба проти даного сприйняття України в її кордонах та за її межами це розвиток системи соціального діалогу, який повинен стати запорукою регіональної гармонізації соціальних відносин у рамках соціально-економічного функціонування країни.

Ключові слова: регіон, соціально-економічні особливості, регіональні особливості, соціальний діалог.

Regional socio-economic aspects of social dialogue as a basis for satisfaction values

I.V. DOVHAL

Classic private university, Zaporozhye, Ukraine

E-mail: i_dovgal@mail.ru

Abstract

In this paper, the theoretical analysis of regional socio-economic aspects of social dialogue as a basis satisfying values. The paper suggested ways to optimize social dialogue through the use of regional socio-economic characteristics.

Regions that geographically, historically, socially, sometimes ethnography - different, they are the result of objective long-term and complex process. Their formation or, conversely, leveling depends on whether a country for its diverse natural relief conditions and political traditions, ethnographic characteristics.

One of the main characteristics of all these regions is that they have a history, a specific set of values, which is characteristic of the inhabitants of these regions and sometimes language or dialect typical of certain regions may differ from the official language. That is why every major area experienced a period of struggle with differences in regional name of national unity.

Do not omitted this problem and Ukraine. Ukraine consists of 12 major regions: Zakarpattya, Galychina, Bukovyna, Volyn', Polissya, Podillya, Serednie Podniprovia, Steppe, Slobozhanschyna, Donetsk area, Black Sea and Crimea. Each of the them has its geographical features, historical and cultural, social and mental differences.

Feeling buffer member of the European and global geopolitical games peripheral Ukrainian difficult to believe in building civil society in Ukraine, but it is fighting against the perception of Ukraine in its borders and beyond is the development of the social dialogue to be a key regional harmonization of social relations in within the social and economic functioning of the country.

Keywords: region, socio-economic characteristics, regional identity and social dialogue.

Постановка проблеми. Особливістю та складністю формування системи соціального діалогу в Україні є регіональні відмінності між різними регіонами України. Ці відмінності закладені в самій системі регіонального устрою країни за умов відсутності в українського народу власної державності. Формування території сучасної України відбувалось протягом тривалого історичного періоду. Так склалося, що українські регіони входили до складу різних держав імперіалістичного устрою, в яких була своя організація державної влади і своя система взаємин між рівнями та гілками влади.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема регіональних соціально-економічних відмінностей у контексті соціального діалогу є темою майже недослідженою, але проблема регіональних соціально-економічних відмінностей поза даним контекстом досліджувалася в роботах О. Данильчука, С. Багана, В. Лексіна та інших.

Метою дослідження є спроба з'ясувати регіональні соціально-економічні аспекти соціального діалогу як основи задоволення цінностей

Виклад основного матеріалу. Одна з перших концепцій, що пояснювала розбіжності та робила спробу їх нівелювати, була модифікована до умов українських територіальних та ментальних уявлень концепція федералізму. В рамках даної концепції українська громадська думка спрямовувала вектор свого розвитку на встановленні компромісу між національними та імперськими інтересами самих українських регіонів так і народів, які відігравали роль ядра імперій в рамках яких доводилося функціонувати українським землям. Українські соціологи та історики актуалізували можливі перспективи національного розвитку та самовизначення українських земель в руслі демократичної еволюції Російської імперії за європейськими та північноамериканськими зразками унітарного та федерального змістів регіонального розвитку. На думку О. Данильчука, «свою кінцеву мету вони бачили у перетворенні Російської імперії на співдружність вільних і рівноправних народів, у системі якої Україна мала б не тільки право на культурний розвиток, а й на політичне самоврядування» [3, с. 108]. Дана формула призводила б до розкриття соціально - економічного потенціалу українських регіонів. Це відбувалося б на зосередженні економічних та людських ресурсів на втілення в життя основних ідеологем, що витікають з культурних та соціальних особливостей кожного з регіонів України.

З цього приводу відомий український історик та громадський діяч М. Драгоманов писав: «Незалежність певної країни і нації може бути досягнута або її повним виділенням в окрему державу, або забезпеченням її самоврядування

без такого відділення» [4, с. 253]. Сам М. Драгоманов віддавав перевагу федеральному сценарію, але, як показала історія, після об'єднання українських земель за умовами пакту Молотова-Ріббентропа в рамках Радянського Союзу, який де-факто можна вважати імперіалістичним утворенням, був реалізований сценарій унітарного устрою, який автоматично був перенесений і на умови незалежної України. Саме тоді й були закладені основні соціально-економічні протиріччя між українськими регіонами. Східні та південні області України були основою сталінської індустріалізації в той час як економічний розвиток західних областей України відбувся інерційно на ресурсній базі закладеній на цих територіях за часів Австро-Угорської імперії. До того ж, розвитку економіки в даних регіонах заважала відсутність ринків збуту, які залишилися в Польщі, Угорщині та Словаччині. А унітарна складова української території того часу була рушійною для західних регіонів України, бо вони не могли бути конкурентними на фоні оновленої промислової інфраструктури східних та південних регіонів України. Тобто хибність унітарного розвитку українських територій суттєво відобразилася на соціально - економічному потенціалі більшості українських областей.

Про хибність цього процесу зазначав у своїх працях ще М. Грушевський, який вважав, що «вірні заповідям українського національного визвольного руху, який висунув федеративний принцип як підставу майбутнього улаштування відносин політичних і національних, і незмінно проводив його, починаючи з так званого Кирило-Мефодіївського братства, ми визнаємо федеративні форми найбільш досконалим способом державного союзу з інтересами вільного і природного розвитку національного життя...» [2, с. 88]. Підтримка М. Грушевським костомарівської концепції українського федералізму свідчить про існування скалярного вектора розвитку українських регіонів у головах мислителів теорії української державності та суверенності у до-революційній громадській думці. Тобто ще в часи відсутності українських земель в рамках єдиної держави перспективність федерального та хибність унітарного устрою.

На практиці реалізованою ідеєю федералізму у правовому полі українських земель була реалізована в Конституції Української Народної Республіки. Незважаючи на його декларативність та надто малий часовий простір існування даного територіального цей документ має важливе значення для початкового стану державно - територіального устрою України. За цим документом волості та громади були основою регіонального устрою українських земель.

Стандарти відносин між ними заклала наступна теза: «Не порушуючи єдності своєї влади, Українська Народна Республіка наділяє свої землі широкими правами самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації» [9, с. 79]. Тобто ні про яку унітарність мова в ній не йшла, тому як представники тодішньої наукової еліти розуміли складність поєднання історичних та ментальних особливостей розвитку різних областей сучасної України.

Тому ідеї федералізму в Україні виникли не сьогодні і не є політичною чи політтехнологічною забаганкою чи технологією, яка впливає на всі сфери функціонування українського суспільства. На початку 90-х років минулого століття, коли обговорювалися різні проекти майбутньої Конституції України, питання про систему адміністративно-територіального устрою було одним із головних, але за основу була взята саме унітарна концепція. Вона стала джерелом більшості дисфункційних явищ у сфері соціально-економічних відносин в Україні, що ускладнило процес соціального діалогу на українських теренах на багато років уперед.

Унітарна форма територіального устрою передбачає однорідність адміністративно-територіальних одиниць, які й не мають спеціальних статусів, які б могли диференціювати територіальні одиниці. На відміну від федерації, в унітарній державі є єдині для всієї країни вищі органи державної влади, єдина правова система, єдина конституція, що не можуть трактуватися відмінно в рамках різних територіальних одиниць, що автоматично уніфікує більшість соціальних практик та ритуалів на території всієї країни. Особливо це відчувається в країнах, що мають різні соціокультурні та економічні традиції розвитку регіонів. На практиці це виливається в те, що в більш заможних регіонах не має можливості вкладати додаткові кошти в розвиток власної соціальної інфраструктури. І на практиці вся країна живе за єдиними соціальними та економічними стандартами в той час як одна частина регіонів може бути регіоном-донором, який фінансує дотаційні регіони.

Із наведених фактів можна зробити висновок про високий рівень соціальної несправедливості в рамках унітарних державних систем, що в подальшому продукує низький рівень соціального діалогу. Подібна ситуація порушує одне з головних правил соціальної справедливості за М. Фрідменом: «Рівність можливостей, як і особиста рівність, не протистоїть волі, а навпаки, воно закріплює собою істотну складову частину волі» [11, с. 79]. Хоча з першого погляду здається, що в унітарних державах і реалізується рівність між можливостями регіонів. Та в той же час подальший системний

аналіз проблеми зазначає, що фінансування дотаційних територіально-адміністративних одиниць за рахунок коштів, які б могли бути додатковими внутрішніми інвестиціями. До того ж, додатковими умовами відсутності соціальної справедливості в рамках унітарних державних утворень є високий рівень централізації влади, який призводить і до дисфункцій у соціально-економічному розвитку регіонів. На думку В. Лексіна, централізація не є первісним наділенням центру всіма можливими повноваженнями та ресурсами у повному розмаїтті та обсязі; як правило, первісна децентралізація передбачається як природна умова створення складних організаційних систем, вона одразу ж закладається в їхню будову, але це не знімає необхідності подальших децентралізуючих дій, під час яких початкова схема доводиться до технологічного (робочого) стану або здійснюються додаткові розмежування між «центром» і «суб'єктами децентралізації» [6]. Складною (і завжди політично забарвленою) проблемою стає знаходження балансу та тенденції розвитку сучасних унітарних республік, особливо на пострадянському просторі (Україна, Молдова, Білорусь та інші) свідчить про низький рівень децентралізації та репресивні дії центру проти регіонів, що виборюють або висловлюють думки за приводу децентралізації економічних повноважень центральних органів державної влади. Дана ситуація є одним з основних перепонів у сфері розвитку соціального діалогу як в Україні, так і в пострадянських країнах.

Сьогодні основні регіональні розбіжності України полягають у різнобічності та різномірності українських територій та їх економічного потенціалу. Наприклад, Західна Україна формувалась як складова трьох частин: Буковини, Галичини й Волині та Закарпаття. У Східній Україні як специфічний регіон можемо виділити Слобожанщину та Донбас. Географічні чинники формування територіального устрою накладаються соціально-політичні і соціально-економічні чинники й особливості правового становища зазначених частин, що сформувався на базі історичного розвитку українських земель у рамках інших державних та територіальних утворень. Неоднорідність соціально-економічна витікає, крім історичних, ще й з географічних особливостей. Так як одні регіони мають суттєві соціально-економічні переваги над іншими регіонами, які сформувалися через вдале економічне середовище. Наприклад, Донецька та Луганська області знаходяться в рамках Донбаського вугільного басейну, що вже з початку індустріального освоєння українських земель стало одним з головних факторів промислового виробництва на даній території.

За даними на 2000 р., розвідані запаси про-

мислових категорій вугілля Донбасу становлять 57,5 млрд. т і перспективні ще 18,3 млрд. т. Найбільші запаси газового вугілля — 27,5; запаси антрацитів становлять 13,8; коксівного вугілля — 9,8; пісного — 6,3 млрд. т. При річному видобутку 100 млн. т цих запасів вистачає на 570 років. Ресурси метану у вугільних пластах становлять 491 млрд. метрів кубічних, а за межами діючих шахт — 592 млрд. метрів кубічних. Ресурси вільного метану у вмисних породах становлять 37,65 млрд метрів кубічних [1]. Подібні географічні фактори роблять даний регіон лідером за промисловим потенціалом не тільки України, але й будь-якої іншої країни Європи. В той же час в Україні є й інші регіони промислової та взагалі економічної потенціал яких є вже, виходячи з географічних факторів, суттєво нижчим, ніж не тільки в Донбасі, але і в будь-якому іншому регіоні України.

Рівненщина багата на природні ресурси. Гідрологічна мережа представлена 171 річкою завдовжки понад 10 км кожна, 52 озерами з площею водного дзеркала понад 1 га, 13 водосховищами та понад 500 ставків. Це створює сприятливі умови для комплексного використання водних ресурсів області, в тому числі розвитку малої енергетики, рибного господарства, туризму [8, с.3]. Як бачимо, що якщо офіційні джерела говорять про промисловий потенціал Донеччини, виходячи із найбільших запасів вугілля та метану в Європі не говорячи про потенціал видобутку сланцевого газу, то у випадку з землями Рівненщини ми констатуємо наявність значних водних ресурсів. Ми розуміємо, що запаси прісної води на сьогодні стають значним запасом національного багатства будь-якої країни, але порівнювати їх за своїм потенціалом із запасами кам'яного вугілля, газу метану та сланцевого газу не є доречним.

Є заперечення і щодо кількості й якості самих водних запасів. Усього по Донецькій області протікають 110 річок. Близько половини з них мають довжина русла більше 25 км. І хоча деякі ріки в посушливі періоди схильні до пересихання, стабільне водопостачання підтримується за рахунок 20 водоймищ. Крім цього, на території Донеччини споруджено більше 1 тис. ставків із загальною площею водного дзеркала близько 8 тис. га [10]. Як бачимо область з не найкращим станом водних ресурсів Донецька має не набагато гірші показники, ніж головна принада екологічно чистої Рівненщини. В тій же Рівненській області розробляються програми по відновленню лісового запасу, стимулюється поглиблена переробка деревини та комплексне її використання. Зважаючи на те, що на Степовій Донеччині існує певна кіль-

кість штучних лісових насаджень, які хоч і значно менші за рівненські, але є інструментом додаткових інвестиційних припадків регіону в той час як для рівненщини це один з основних інструментів економічного розвитку регіону.

На Рівненщині виявлено понад 624 родовища корисних копалин, які представлені 18 видами. Серед них виділяються поклади будівельного та лицювального каменю, крейди, каоліну, польовошпатової сировини, базальтів, цементної сировини, значна кількість торфу, туфу, піску, цегельно-черепичної сировини, запаси мінеральних та прісних вод тощо [8, с.3]. Як бачимо, запаси корисних копалин Рівненщини є незначними не тільки на фоні Донбаського регіону, але й на фоні більшості інших регіонів України. До того ж, не слід забувати і про те, що згадані ресурси рівненщини знаходяться на болотистих ґрунтах, що унеможлиблює більшість будівельних проектів через географічне положення регіону. Тому такі різні стартові позиції різних регіонів не сприяють вирівнюванню соціально-економічних умов, але реалії сучасних умов розвитку українських регіонів мають такі значні розбіжності, що не мають початкових умов для спільної участі у соціальному діалозі.

Сьогоднішні умови структуризації українських регіонів були сформовані Конституцією України. Вона в 1996 році закріпила основи системи адміністративно-територіального устрою України, визначила найважливіші принципи її побудови та конкретні елементи: Автономна Республіка Крим, 24 області, райони, міста, райони в містах, селища і села, спеціальний статус мають міста Київ і Севастополь. В Україні область, як і Автономна Республіка Крим, міста Київ і Севастополь - це верхній рівень адміністративно-територіального устрою. Другий рівень включає в себе райони і третій - села, селища, міста, райони в містах [5, с. 133]. Двадцять чотири області це утворення унітарного типу, але області ці не є рівномірними за своєю територіальною величиною та кількістю населення.

Подібна нерівномірність має вектор до великої кількості областей на Західній і Центральній Україні і суттєво укрупнені регіони на Сході та Півдні країни. Це є особливістю охорони радянських кордонів. Так як, на думку військового керівництва Радянської армії, Західні області України були зоною ризику через надмірну любов до націоналістичних ідей та базування на її теренах військових частин «ОУН-УПА». Саме тому ми маємо ситуацію, за якої статус обласних мають такі міста, як Луцьк, Житомир, Рівне та інші, населення яких не перевищує 300 - 400 тисяч мешканців у той час, як на Сході та Півдні України є такі міс-

та, як Кривий Ріг і Маріуполь населення яких перевищує 600 тисяч мешканців. І ці міста не мають обласного статусу і знаходяться в підпорядкуванні інших великих міст. Дана ситуація не може вписуватися в систему соціальної справедливості і точно не сприяє розвитку соціального діалогу в країні, бо через закладені протиріччя в даній системі постійно виникають протиріччя та численні соціальні конфлікти.

Не слід забувати і про релігійні проблеми та конфлікти. В даній ситуації слід зважати «лінію розлому, пов'язану з дією конфесійних чинників: по цій «лінії» діють насамперед розбіжності між православною та греко-католицькою традиціями в українському християнстві» [3, с. 111-112]. В рамках території України проходить європейський кордон між католицизмом та православ'ям. Перша конфесія до вподоби більшості правобережних українців, а лівобережна навпаки схиляється до православ'я. Даний вибір склався історично і суттєво впливає на всі соціальні практики в рамках цих регіонів України. С. Хантінгтон вважає, що падіння комунізму загострило цю невідповідність, зміцнивши на Заході думку, що ідеологія демократичного лібералізму триумфально перемогла в усьому світі, і тому вона універсально прийнята. Захід, з його давніми місіонерськими традиціями, і головним чином Америка, думає, що не західні народи повинні перейняти західні цінності демократії, вільного ринку, контрольованого уряду, прав людини, індивідуалізму, панування права й потім повинні втілити всі ці цінності у своїх інститутах [12, с.387]. Екстраполюючи зазначений

підхід на територію українських регіонів можна сказати про поділ України між російським світом і західною цивілізацією. Виходячи з думок С. Хантінгтона, можна сказати про існування на українських теренах ментальності двох конкуруючих між собою культурно-релігійних дефініцій, що змінили політичні ідеології. До того ж, у світовій політичній та соціологічній думці є популярною теза про роль буфера України між уже згаданими цивілізаційними утвореннями. Наприклад, німецький політолог російського походження О. Рар: «Прихильники даного підходу вважають, що ізолювати вашу країну непотрібно - вони й закликають додержуватися політики інтересів, раціональності. Польське керівництво керується саме прагматичними принципами. Це пов'язане з тим, що воно розглядає Україну, як «буферну» державу між Варшавою й Москвою. І поточні реалії для них - не настільки важливий фактор, як для німців або британців [7]. Дана точка зору дезорієнтує внутрішні регіональні процеси, які відбуваються на українських теренах.

Висновки. Відчуваючи себе учасником буферних процесів європейських та світових периферійних геополітичних ігор українцям важко вірити в побудову громадянського суспільства в Україні, але саме боротьба проти даного сприйняття України в її кордонах та за її межами це розвиток системи соціального діалогу, який повинен стати запорукою регіональної гармонізації соціальних відносин у рамках соціально-економічного функціонування країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гірничий енциклопедичний словник, т. 3. / За ред. В. С. Білецького. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. — 752 с.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого змолodu хочуть / М. Грушевський - К., 1991. - С. 230-232.
3. Данильчук О. Ю. Українська Центральна Рада і традиції державно-територіального устрою України: теоретико-правовий і практичний аспекти / Данильчук О. Ю., Захарчук А. С. // Парламентська реформа: теорія та практика. - К. : Парламентське вид-во, 2001. - С. 108.
4. Драгоманов М. П. Исторична Польща і великоруська демократія : зб. політичних творів / Драгоманов М.П. - Париж, 1905. - Т. 1. - С. 253.
5. Конституція незалежної України : матеріали Міжнар. симпозиуму (м. Київ, 3-5 липня 1992 р.) / Під заг. ред. С. Головатого. - К. : Укр. правнича фундація, 1992. - С. 259.
6. Лексин В.Н. Пространство власти и мир человека. Электронный источник / В.Н. Лексин. Режим доступа http://www.civisbook.ru/files/File/Leksin_2005.pdf
7. Рар А. Для поляков Украина – отличный буфер между Варшавой и Москвой. Электронный источник / А. Рар. Режим доступа. <http://kr.ua/daily/210912/357503/>
8. Рівненщина: 10 років незалежності України / Голов. упр. економіки облдержадміністрації – Рівне, 2001. – С. 3-4.
9. Слюсаренко А. Г. Історія Української Конституції / А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко - К., 1993. - С. 79.
10. Состояние водных ресурсов Донецкого региона. Электронне джерело. Режим доступа.<http://evroplast.in.ua/novosti/961-sostoyanie-vodnykh-resursovdonetskogo-regiona.html>
11. Фридмен М. Либерализм / М. Фридмен, Ф. Хайек. О свободе. М., 2003. С. 79.
12. Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантінгтон - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603, [5] с.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2013

REFERANCES:

1. Hirnychiy entsyklopedychniy slovnyk, t. 3. / Za red. V. S. *Biletskoho* (Encyclopedic Dictionary of Mining). Donetsk: *Skhidnyi vydavnychiy dim*, 2004. 752 p.
2. Hrushevskiy M. Khto taki ukrainci i choho zmolodu khochut (Who are the Ukrainian and what his youth want). K., 1991. P. 230-232.
3. *Danylchuk O. Yu.* Ukrainska Tsentralna Rada i tradytsii derzhavno-terytorialnyi ustroi Ukrainy: teoretyko-pravovyi i praktychnyi aspekty (Ukrainian Central Rada and the tradition of state-territorial structure of Ukraine: theoretical and practical aspects of legal). *Parlamentska reforma: teoriia ta praktyka*. K.: *Parlamentske vyd-vo*, 2001. P. 108.
4. *Drahomanov M. P.* Istorychna Polshcha i velykoruska demokratsiia : zb. politychnykh tvoriv (History of Poland and the great democracy). P. *Paryzh*, 1905. T. 1. P. 253.
5. Konstytutsiia nezaleznoi Ukrainy : materialy Mizhnar. simpoziumu (m. Kyiv, 3-5 lypnia 1992 r.) / Pid zah. red. S. *Holovatoho* (Konstitutsiya nezaleznoi of Ukraine: materialy Mizhnar. simpoziumu (m Kiev, 3-5 Lipnya 1992 p.)). K.: *Ukr. pravnycha fundatsiia*, 1992. P. 259.
6. *Leksin V.N.* Prostranstvo vlasti i mir cheloveka. Elektronnyy istochnik (Space power and the world of man. Electronic power). Access mode http://www.civisbook.ru/files/File/Leksin_2005.pdf
7. *Rar A.* Dlya polyakov Ukraina – otlichnyy bufer mezhdru Varshavoy i Moskvoy (For the Poles, Ukraine - an excellent buffer between Warsaw and Moscow). Access mode <http://kp.ua/daily/210912/357503/>
8. Rivnenshchyna: 10 rokiv nezaleznosti Ukrainy (Rivne: 10 years of independence Ukraine). Rivne, 2001. P. 3-4.
9. *Sliusarenko A. H.* Istoriia Ukrainskoi Konstytutsii (History of Ukrainian Constitution). K., 1993. P. 79.
10. Sostoyanie vodnykh resursov Donetskogo regiona. (State of water resources in the Donetsk region). Access mode <http://evroplast.in.ua/novosti/961-sostoyanie-vodnykh-resursov-donetskogo-regiona.html>
11. *Fridmen M.* Liberalizm (Liberalism). *O svobode*. M., 2003. P 79.
12. *Khantington S.* Stolknovenie tsivilizatsiy (The clash of civilizations). M.: OOO «Izdatelstvo AST», 2003. 603, [5] p.

Довгаль Ігор В'ячеславович – кандидат економічних наук, докторант
Класичний приватний університет
Адреса: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б
E-mail: i_dovgal@mail.ru

Dovhal Ihor Viacheslavovych – PhD in economics, doctoral candidate
Classic private university
Address: 70-b, Zhukovsky Str., Zaporozhye, Ukraine, 69002
E-mail: i_dovgal@mail.ru